

УДК 347.662

Чабан О. М., к. ю. н., доцент, доцент кафедри цивільного права та процесу, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів.

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ПРОПУЩЕННЯ СТРОКУ ДЛЯ ПРИЙНЯТТЯ СПАДЩИНИ

Анотація. Дослідження правових наслідків пропусчення строку для прийняття спадщини має практичне значення, оскільки при правозастосуванні відповідних норм досить часто є різні правові позиції судів. У статті досліджені правові наслідки, які виникають для спадкоємця, який пропустив строк для прийняття спадщини, та відповідні способи захисту його інтересу. При застосуванні судового способу захисту інтересів спадкоємця обов'язковим є встановлення труднощів, що стали причиною невчинення спадкоємцем необхідних дій для прийнятті спадщини. Вважаємо за доцільне подальші наукові дослідження провести в напрямку здійснення права на спадкування спадкоємцем шляхом відмови від прийняття спадщини.

Ключові слова: спадщина, право на спадкування, прийняття спадщини, строк для прийняття спадщини, додатковий строк для подання заяви про прийняття спадщини.

Chaban O. M., K. Yu. Mr., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Civil Law and Process, Lviv University of Trade and Economics, Lviv.

LEGAL CONSEQUENCES OF THE TERM MISS FOR THE ACCEPTATION OF INHERITANCE

Abstract. Investigation of the legal consequences of passing the time limit for the adoption of the inheritance has the practical importance, because, there are often different legal positions of the courts during the using of the relevant rules. The article investigates the legal consequences that arise for an heir who has missed the time for the adoption of the inheritance, and appropriate ways to protect his interest. When applying the judicial method of protecting the interests of the heir, it is mandatory to identify the difficulties that have become the reason for not using the heir of the necessary actions in making the inheritance. We consider it expedient to pursue further scientific research in the direction of exercising the right to inherit the heir by refusing to accept the inheritance.

Keywords: inheritance, the right of inheritance, the adoption of the inheritance, the period for the adoption of the inheritance, an additional period for lodging an application for inheritance.

DOI: <https://doi.org/10.36477/2616-7611-2018-07-36>

Постановка проблеми. Для забезпечення реалізації права на спадкування законом встановлена вимога для спадкоємців як за законом так і

за заповітом щодо подання заяви про прийняття спадщини. Однак не завжди спадкоємці з певних життєвих обставин подають таку заяву у межах строку, встановленого законом. Закон у такому випадку захищає інтереси спадкоємця, який пропустив строк для прийняття спадщини. Найбільше наукових дискусій виникає при застосуванні судового способу захисту права та інтересу спадкоємця, який пропустив строк для прийняття спадщини, зокрема у частині того, які причини є поважними для пропущення шестимісячного строку для подання заяви про прийняття спадщини. Відсутність єдиної точки зору щодо заявленої проблеми обумовлено також різними правовими позиціями судів. Тому вважаємо за доцільне ще раз обговорити правові наслідки пропуску спадкоємцем строку для прийняття спадщини та способи захисту його інтересу у такому випадку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правові наслідки пропущення строку для прийняття спадщини неодноразово досліджувалися у науковій літературі. Це були дослідження, які стосувалися загалом спадкового права або в частині здійснення права на спадкування. Ці питання ґрунтовно досліджені у дисертаційних роботах Ю. О. Заїки “Становлення і розвиток спадкового права в Україні” (2007 р.), О. І. Неліна “Еволюція спадкового права в Україні (історично-правовий аспект)” (2010 р.). Норми щодо реалізації права на спадкування креативно та цікаво прокоментовані у науково-практичному коментарі Цивільного кодексу України (2008 р.) З. В. Ромовською. Питанням спадкування присвячені наукові праці М. М. Дякович, Т. О. Ариванюк, П. Каблака.

Постановка завдання. Метою статті є визначити правові наслідки, які виникають для спадкоємця, який пропустив строк для прийняття спадщини, та відповідні способи захисту його інтересу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спадкоємець здійснює право на спадкування шляхом прийняття спадщини або її неприйняття. Як пояснює Ю. О. Заїка, право на прийняття спадщини є суб’єктивним цивільним правом, зміст якого полягає в тому, що спадкоємцю надається альтернатива: прийняти спадщину або відмовитися від неї [1, с. 17]. Право на спадкування, як і кожне суб’єктивне право, надає управленій особі певні можливості [2, с. 957].

Спадкоємець, який бажає прийняти спадщину, але на час відкриття спадщини не проживав постійно із спадкодавцем, має подати нотаріусу або в сільських населених пунктах — уповноваженій на це посадовій особі відповідного органу місцевого самоврядування заяву про прийняття спадщини. Не допускається подання такої заяви через представника, оскільки в ч. 2 ст. 1269 ЦК України передбачено, що заява про прийняття спадщини подається спадкоємцем особисто. Неповнолітня особа має право подати заяву про прийняття спадщини без згоди своїх батьків або піклувальника. Заяву про прийняття спадщини від імені малолітньої, недієздатної особи подають її батьки (усиновлювачі), опікун.

Згідно з ч. 3 ст. 1268 ЦК України спадкоємець, який постійно проживав разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини, вважається таким, що

прийняв спадщину, якщо протягом строку, встановленого статтею 1270 цього Кодексу, він не заявив про відмову від неї. Як стверджує Ю.О. Заїка, диспозиція ст. 1268 ЦК України побудована таким чином, що створює презумпцію прийняття спадщини спадкоємцем, який постійно проживав разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини і без подання заяви про її прийняття. Визначальною умовою у цьому випадку є не мотиви, якими керується “потенційний спадкоємець”, який залишається проживати у житловому приміщенні, а об’єктивний факт — факт проживання [1, с. 17–18]. Отже, якщо спадкоємець у встановлений законом час не подав заяву про прийняття спадщини, але на час її відкриття постійно проживав разом із спадкодавцем і має докази цього, то вважається, що він прийняв спадщину [3, С. 1011].

Відповідно до ч. 1 ст. 1270 ЦК України для прийняття спадщини встановлюється строк у шість місяців, який починається з часу відкриття спадщини. Підтримуємо позицію З. В. Ромовської щодо того, що ця норма не узгоджується із загальним правилом, встановленим у ст. 253 ЦК, відповідно до якого перебіг строку починається з наступного дня після відповідної календарної дати або настання події, з якою пов’язано його початок [2, с. 958].

Якщо спадкоємець протягом шестимісячного строку з часу відкриття спадщини не подав заяву про прийняття спадщини, він вважається таким, що не прийняв її (ч. 1 ст. 1272 ЦК України). Тобто наслідком пропущення строку для прийняття спадщини є визнання спадкоємця таким, що не прийняв спадщину. В той же час за таких обставин закон захищає інтереси спадкоємця, який пропустив строк для прийняття спадщини. Такими способами є: 1) за письмовою згодою спадкоємців, які прийняли спадщину, спадкоємець, який пропустив строк для прийняття спадщини, може подати заяву про прийняття спадщини нотаріусу або в сільських населених пунктах — уповноваженій на це посадовій особі відповідного органу місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини (ч. 2 ст. 1272 ЦК України). Письмова згода спадкоємців може бути оформлена однією заявою, або кожен спадкоємець окремо оформляє свою згоду. Справжність підпису на такій заяві має бути нотаріально засвідченою; 2) звернення до суду з заявою про встановлення йому додаткового строку, достатнього для подання ним заяви про прийняття спадщини (ч. 3 ст. 1272 ЦК України).

Як зазначається у Листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16.05.2013 р. “Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування” відповідно до змісту ст. 1272 ЦК України позов про визначення додаткового строку для подання заяви про прийняття спадщини подається: 1) у разі відсутності письмової згоди всіх спадкоємців, які прийняли спадщину, на подання спадкоємцем, який пропустив шестимісячний строк, заяви про прийняття спадщини до нотаріальної контори; 2) у разі пропуску шестимісячного строку подання заяви про прийняття спадщини до нотаріальної контори та відсутності інших спадкоємців, які прийняли спадщину та могли б дати письмову згоду на подання цієї заяви. Як зазначає Є. Морозов, правила ч. 3 ст. 1272 ЦК України

можуть бути застосовані, якщо: 1) у спадкоємця були перешкоди для подання такої заяви; 2) ці обставини визнані судом поважними [4]. Спадкоємець після визначення йому додаткового строку для прийняття спадщини має право прийняти спадщину в порядку, установленому ст. 1269 ЦК України, звернувшись в нотаріальну контору, та набути право на спадщину відповідно до ч. 5 ст. 1268, статей 1296 — 1298 ЦК.

Згідно з абз. 6 п. 24 Постанови Пленуму Верховного суду України від 30.05.2008 р. № 7 “Про судову практику у справах про спадкування” вирішуючи питання про визначення особі додаткового строку, суд досліджує поважність причини пропуску строку для прийняття спадщини. При цьому необхідно виходити з того, що поважними є причини, пов’язані з об’єктивними, непереборними, істотними труднощами для спадкоємця на вчинення цих дій.

Суди визнають поважними причини тривалу хворобу, перебування спадкоємця тривалий час за межами України, відбування покарання в місцях позбавлення волі, перебування на строковій військовій службі в Збройних Силах України тощо (абз. 21 п. 2 Листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16.05.2013 р. “Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування”).

Відповідно до абз. 26-29 п. 2 Листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16.05.2013 р. “Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування” не визнаються поважними такі причини пропуску строку для подання заяви про прийняття спадщини як відсутність у спадкоємця інформації про смерть спадкодавця, юридична необізнаність позивача щодо строку та порядку прийняття спадщини, необізнаність особи про наявність спадкового майна, похилий вік, непрацездатність, незнання про існування заповіту, встановлення судом факту, що має юридичне значення для прийняття спадщини (наприклад, встановлення факту проживання однією сім’єю), невизначеність між спадкоємцями хто буде приймати спадщину, відсутність коштів для проїзду до місця відкриття спадщини, несприятливі погодні умови, тимчасова втрата правовстановлюючих документів або відсутність оригіналів документів на спадкове майно в період подання заяви, фактичне користування і володіння майном спадкодавця або ж проживання із спадкодавцем на час відкриття спадщини.

У науковій літературі називають поважними причинами пропущення строку для подання заяви про прийняття спадщини велику відстань між місцем постійного проживання спадкоємців і місцем знаходження спадкового майна; складні умови праці, які, зокрема, пов’язані з тривалим відрядженнями, у тому числі закордонними [5]. Вважаємо, що це не є поважні причини пропущення строку подання заяви про прийняття спадщини, оскільки таку заяву спадкоємець може подати поштою. Відповідно до п. 3.5 глави 10 розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затверджене Наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р., якщо заява, на якій справжність підпису спадкоємця не засвідчена, надійшла поштою, вона приймається нотаріусом, заводиться

спадкова справа, а спадкоємцю повідомляється про заведення спадкової справи та необхідність надіслати заяву, оформлену належним чином (справжність підпису на таких заявах має бути нотаріально засвідченою), або особисто прибути до нотаріуса за місцем відкриття спадщини.

У ЦК України не розкривається поняття “поважні причини” пропущення строку для подання заяви про прийняття спадщини. Тому суди оцінюють такі причини в кожному конкретному випадку з урахуванням усіх обставин справи. Так, Постановою Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 18.01.2018 р, справа № 198/476/16-ц, встановлено, що у липні 2016 р. Особа 4 звернувся до суду з позовом до територіальної громади села Новоіваніське в особі Новоіванівської сільської ради Юр’ївського району Дніпропетровської області для визначення додаткового строку для подання заяви про прийняття спадщини. Заява мотивована тим, після смерті спадкодавця відкрилась спадщина у вигляді земельної ділянки для ведення товарного сільськогосподарського виробництва площею 9,322 га, що розташована на території Новоіванівської сільської ради Юр’ївського району Дніпропетровської області. Вказане майно належало спадкодавцю на підставі державного акта на право приватної власності на землю. Спадкодавець склала заповіт, згідно з яким вказану земельну ділянку заповіла йому — ОСОБІ 4. У встановлений ч.1 ст. 1270 ЦК України шестимісячний строк з дня відкриття спадщини він не звернувся до нотаріальної контори із заявою про прийняття спадщини з поважних причин, оскільки за життя спадкодавця проживала в іншому населеному пункті, а про її смерть він дізнався лише 06 липня 2016 року. 15 липня 2016 року постановою приватного нотаріуса Юр’ївського районного нотаріального округу Дніпропетровської області йому відмовлено у видачі свідоцтва про право на спадщину. Рішенням Юр’ївського районного суду Дніпропетровської області від 21 вересня 2016 року у задоволенні позову ОСОБА_4 до територіальної громади села Новоіваніське в особі Новоіванівської сільської ради Юр’ївського району Дніпропетровської області відмовлено. Рішення районного суду мотивовано тим що, та обставина що позивач не знав про смерть спадкодавиці, оскільки вона проживала в іншому населеному пункті, не можуть вважатися поважною причиною пропуску строку звернення із заявою про прийняття спадщини, передбаченого ч. 1 ст. 1270 ЦК України. Ухвалою апеляційного суду Дніпропетровської області від 28 листопада 2016 року рішення апеляційного суду Дніпропетровської області від 21 вересня 2016 року залишено без змін. Касаційна скарга мотивована тим, що у позивача існували поважні причини пропуску строку для прийняття спадщини, які пов’язані з об’єктивними, непереборними, істотними труднощами для вчинення цих дій. Зокрема зазначає, що він не перебував у родинних відносинах із спадкодавцем. Крім того, оскільки спадкодавець проживала у іншому населеному пункті, він дізнався про її смерть із запізненням.

Суд касаційної інстанції встановив, якщо у спадкоємця перешкод для подання заяви не було, а він не скористався правом на прийняття спадщини

через відсутність інформації про смерть спадкодавця, то правові підстави для визначення додаткового строку для прийняття спадщини відсутні. Аналогічна правова позиція висловлена у постановках Верховного Суду України від 26 вересня 2012 року (справа № 6-85цс12) та від 04 листопада 2015 року у (справа № 6-1486цс15).

Тобто, якщо позивач не знав про смерть спадкодавця, оскільки вона проживала в іншому населеному пункті, то відсутність такої інформації не є поважною причиною пропуску строку звернення із заявою про прийняття спадщини, хоча при цьому був наявним заповіт. Позивачеві треба обов'язково зазначити у позовній заяві причини того, чому він не знав про смерть спадкодавця і відповідно не подав заяву до нотаріуса про прийняття спадщини (тривалу хворобу, перебування спадкоємця тривалий час за межами України, відбування покарання в місцях позбавлення волі, перебування на строковій військовій службі в Збройних Силах України тощо).

Як зазначає О. Боков, заради об'єктивності слід зазначити, що судові справи з подібними ситуаціями неодноразово розглядалися вищими судами, які висловлювали і протилежні позиції. Так Верховний Суд України у справі № 6-1320цс17 від 23.08.2017 зазначав, що "суди апеляційної та касаційної інстанції не врахували тих фактів, що спадкоємець не є родичем спадкодавця за заповітом, повідомлення про смерть останнього не публікувались у регіональній пресі, що підтверджується відповідною довідкою, нотаріусом у порушення вимог ст. 63 Закону України "Про нотаріат" не було зроблено жодної спроби розшукати спадкоємця за заповітом...". Таким чином за висновком суду в цій справі необізнаність спадкоємця про наявність заповіту є поважною причиною для встановлення додаткового строку для прийняття спадщини [6].

Зважаючи на наявність різних правових позицій вищих судів щодо поважних причин пропущення строку для подання заяви про прийняття спадщини, вважаємо, що має бути відповідне узагальнення судової практики і чітко встановлені або причини, які слід вважати поважними, або критерії для визначення об'єктивних, непереборних та істотних труднощів, що стали причиною для невчинення відповідних дій спадкоємцем при прийнятті спадщини. При цьому, звісно, треба враховувати можливість подання такої заяви нотаріусу поштою, тобто перелік поважних причин пропуску, встановленого законом, строку для подання заяви про прийняття спадщини має бути обмежений.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Правовим наслідком пропущення строку для прийняття спадщини є визнання спадкоємця таким, що не прийняв спадщини. Однак, закон все ж таки захищає інтереси такої особи. У ЦК України встановлені способи захисту інтересів спадкоємця, який пропустив шестимісячний строк для подання заяви нотаріусу про прийняття спадщини. Це є позасудовий та судовий способи. При позасудовому способі захисту інтересів спадкоємців, має бути воля (згода) інших спадкоємців, які прийняли спадщину, незалежно від причин пропуску встановленого строку для подання заяви нотаріусу про прийняття спадщини. Значно складнішим і тривалішим є судовий спосіб

захисту інтересів спадкоємця, який в обов'язковому порядку має вказати у позовній заяві поважну причину пропуску строку для подання заяви про прийняття спадщини, і підтвердити це відповідними доказами.

Подальші наукові дослідження у даному напрямі доцільно провести щодо здійснення права на спадкування спадкоємцем шляхом неприйняття спадщини.

Література:

1. Заїка Ю. О. Становлення і розвиток спадкового права в Україні : автореф. дис... докт. юрид. наук: 12.00.03 / Заїка Юрій Олександрович; Київський національний університет внутрішніх справ. — К., 2007. — 24 с.
2. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України. — Вид. 2, змінене і доп. / За ред. В.М. Коссака. — К.: Істина, 2008. — 992 с.
3. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : у 2 т. — 4-те вид., перероб. і допов. / за ред. О.В. Дзери (кер. авт. кол.), Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. — К. : Юрінком Інтер, 2010. — Т.ІІ. — 1056 с.
4. Морозов Є. Пропущення строку для прийняття спадщини: поважні причини / Є. Морозов [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://blog.liga.net/user/emorozov/article/24053>
5. Радник. Український юридичний портал. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://radnuk.info/komentar/chky/chky-knuga6/181-kn6-glava87/3009--1272-----html>.
6. Боков О. Цікаві судові рішення. Цивільне судочинство. Спадкові спори / О. Боков. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://protocol.ua>

References:

1. Zaika Yu.O. Stanovlennia i rozvytok spadkovoho prava v Ukraini: avtoref. dys... dokt. iuryd. nauk: 12.00.03 / Zaika Yuriy Oleksandrovych; Kyivs'kyj natsional'nyj universytet vnutrishnikh sprav. — K., 2007. — 24 s.
2. Naukovo-praktychnyj komentar Tsyvil'noho kodeksu Ukrainy. — Vyd. 2, zminene i dop. / Za red. V.M. Kossaka. — K.: Istyna, 2008. — 992 s.
3. Naukovo-praktychnyj komentar Tsyvil'noho kodeksu Ukrainy : u 2 t. — 4-te vyd., pererob. i dopov. / za red. O.V. Dzery (ker. avt. kol.), N.S. Kuznietsovoi, V.V. Lutsia. — K. : Yurinkom Inter, 2010. — Т.ІІ. — 1056 с.
4. Morozov Ye. Propuschennia stroku dlia pryjniattia spadshyny: povazhni prychny / Ye. Morozov // [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: <https://blog.liga.net/user/emorozov/article/24053>
5. Radnyk. Ukrains'kyj iurydychnyj portal. [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: <http://radnuk.info/komentar/chky/chky-knuga6/181-kn6-glava87/3009--1272-----html>.
6. Bokov O. Tsikavi sudovi rishennia. Tsyvil'ne sudochynstvo. Spadkovi spory / O. Bokov // [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: <https://protocol.ua>